

Hans Magnus Enzensberger

ΤΟ ΑΚΑΤΑΜΑΧΗΤΟ ΤΟΥ ΜΙΚΡΟΑΣΤΙΣΜΟΥ

Ο ΤΙ ΕΞΕΙΣ ΑΚΡΙΒΩΣ ΔΙΑΒΑΖΕΤΕ ΑΥΤΟ, είναι ήδη σχεδόν μια απόδειξη: μια απόδειξη, ότι κι εσείς ανήκετε στην ίδια κατηγορία. Συγχωρήστε μου, εσείς ακριβή αναγνώστρια, εσείς πιστέ αναγνώστη, αυτή την άμεση προσφώνηση. (Απόδειξη, αυτό είναι ίσως υπερβολή). Ομολογώ, ότι «στα επόμενα» πρόθεση έχω περισσότερο να ισχυριστώ παρά να αποδείξω, για παράδειγμα αυτό: ότι υπάρχει κάτι τέτοιο όπως ο μικροαστισμός. Χωρίς δισταγμό. Τελικά, ο μικροαστισμός είναι μια λέξη όπως κάθε άλλη, ακόμη κι αν ακούγεται σαν αναχρονιστική (όπως ακριβή αναγνώστρια), και για το ότι συνήθως αναφέρεται με ερεθισμένο τόνο, σαν να τη φτύνει κανείς, δε φταίω εγώ. Αυτό ίσχυε ήδη ανέκαθεν, από τότε που ο Ludwig Böhm, ένας μικροαστός, την εισήγαγε (τη λέξη) κατά το 1830 περίπου στο πολιτικό λεξιλόγιο των Γερμανών.

Χωρίς να έχω αναστολές για το ότι δεν έχω ξεσκονίσει όλη τη «βιβλιογραφία» η οποία ανέρχεται σε μερικές δεκάδες χιλιάδες σελίδες σχετικά με (αυτόν) τον ταξικό όρο στον Μ., Ε. και Ξ., ισχυρίζομαι ακόμη, ότι η τάξη, που υπονοείται εδώ, μπορεί να οριστεί μόνο μέσα από την άρνησή της, δηλαδή σαν εκείνη η τάξη του ούτε-ούτε.

Όχι από περιέργεια, αλλά απλώς με την ελπίδα ότι έτσι θα σας γίνω κατανοητός, επιτρέψατέ μου μερικές ερωτήσεις.

—Ζείτε, ή θα μπορούσατε να ζήσετε από έσοδα προερχόμενα από το κεφάλαιο, που έχετε καταθέσει στα μέσα παραγωγής;

—Όχι;

Βλέπετε, το είχα υποθέσει.

—Σημαίνει λοιπόν αυτό, ότι εσείς ζείτε αποκλειστικά και μόνο πουλώντας ωριαία την εργατική σας δύναμη σ' έναν καπιταλιστή, ο οποίος ιδιοποιείται την υπεραξία της εργασίας σας;

—Ναι; Είστε βέβαιοι;

—Λοιπόν, καμιά υποτροφία; καθόλου τόκους; αμοιβές, επιδοτήσεις; έξοδα παραστάσεων; εμπορικά περιθώρια κέρδους; κέρδη μετοχών; ενοίκια; πρίμ; προμήθειες;

—Κανένα συσσωρευμένο κεφάλαιο εκπαίδευσης; καμιά επιταγή από το σπίτι; καμιά μόνιμη θέση; καμιά ιδιόκτητη κατοικία; καμιά αποζημίωση; κανένα δικό σας παραγωγικό μέσο, ούτε καν μία στοιχειώδη βιβλιοθήκη;

Με λίγα λόγια, καθόλου έσοδα, τα οποία θα πήγαζαν από την υπεραξία την οποία παρήγαγαν άλλοι;

Ζητώ ακόμη μια φορά συγγνώμη γι' αυτές τις σχολαστικές και επίμονες ερωτήσεις.

Και ίσως μάλιστα να μην είναι η υπόθεση αυτό που σας ενοχλεί, αλλά μόνον η λέξη. Ακούγεται τόσο μίζερα: μικροαστισμός. Πράγματι, δεν θα είσατε μόνοι σ' αυτή την αμνηχανία. Εξαιτίας αυτού του πράγματος έχουν σκεφτεί αυτοί τους οποίους εννοώ, γι' αυτό το οποίο εννοώ (και γι' αυτό όπου τοποθετώ και τον εαυτό μου), ένα σωρό άλλα ονόματα. Παρακαλώ, διαλέξτε και σημειώστε απλώς όποια απ' αυτά σας αρέσουν:

Μεσαία τάξη (παλαιά, νέα, ανώτερη, κατώτερη, μεσαία, «κ'η'η'η'η'»·

Έχοντες επιχειρήσεις (μικρές)· βιοτεχνία, μεσοκιστρώματα·

Υπαλληλικό «στρώμα» (μεσαίο, ανώτερο κ.λπ.)·

«Δημόσιοι υπάλληλοι», «λοιπές υπηρεσίες» γραφειοκρατία·

Μάνατζερ, «ειδικοί», τεχνοκράτες, διανοούμενοι του τεχνικού τομέα·

«Αυτόνομα» «ελεύθερα» επαγγέλματα·

«Ακαδημαϊκοί», διάνοηση («ελευθεροαπασχολούμενη», επιστημονική κ.λπ.). Βλέπετε λοιπόν, κανείς δεν θέλει να σας «πλησιάσει» πολύ. Σας προσκαλώ τώρα, αν είναι δυνατόν, να αισθάνεστε ότι σας αφορά, και σας παρακαλώ να μου επιτρέψετε, χάριν απλούστευσης, να χρησιμοποιήσω συνοπτικά το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο. Ευχαριστώ πολύ.

Ανήκουμε λοιπόν σε μια τάξη, η οποία δεν διευθύνει κι ούτε κατέχει αυτό, το οποίο είναι και το σημαντικό: τα περίφημα μέσα παραγωγής· και η οποία δεν παράγει (ή παράγει μόνο έμμεσα και ευκαιριακά, ένα σημείο το οποίο προκαλεί έντονες συζητήσεις στα σεμινάρια· αλλά για κανένα λόγο δεν είναι τόσο τρωτό όσο θέλουν να μας το παρουσιάσουν) αυτό, το οποίο επίσης είναι σημαντικό: την περίφημη υπεραξία. Πρόκειται ακριβώς για κάτι τόσο ανακριβές.

Ο μικροαστισμός δεν ανήκει στους δυο κύριους ανταγωνιστές της (περίφημης) κύριας αντίθεσής, δεν είναι ούτε η άρχουσα αλλά ούτε κι η εκμεταλλεμένη τάξη, αλλά η τάξη μεταξύ των δύο, η τάξη που περισσεύει, το αιωρούμενο υπόλοιπο.

Ένα αφόρητο υπόλοιπο, ιδιαίτερα για τους εραστές των καθαρών, ωραίων και ευκρινών εικόνων του κόσμου. Γιατί η αιωρούμενη είναι πάντα και η τάξη που ενοχλεί. Η ύπαρξή της προκαλεί συνεχώς συγχύσεις μεταξύ θεωρίας και πράξης. Για να σβηστεί αυτό το σκάνδαλο από τον κόσμο (και για μια σειρά από άλλους λόγους, με τους οποίους ίσως ασχοληθούμε αργότερα) έχουν γίνει κατά τη διάρκεια των τελευταίων εκατό χρόνων αρκετές προσπάθειες για την εξαφάνιση του μικροαστισμού. Μέχρις ενός ορισμένου βαθμού, έτσι νομιζόταν, θα μπορούσε ν' αναθέσει κανείς αυτή τη δουλειά στις «ατσάλινες» νομοτέλειες της ιστορίας. Εντελώς από μόνο του, έτσι νομιζόταν, κι ακόμη και σήμερα υπάρχει αυτή η αντίληψη εδώ κι εκεί, θα προσχωρήσει ένα μέρος της τάξης μας, και μάλιστα το μικρότερο, στις σειρές των τράγων, θα ανέλθει στις τάξεις του μεγαλοαστισμού, ο οποίος είναι καταδικασμένος να χυθεί, και θα καταστραφεί μαζί του· το άλλο, που είναι φυσικά πολύ

μεγαλύτερο, θα ξαναβρεθεί στις σειρές των προβάτων κι εκεί θα τρυγήσει τους καρπούς του σοσιαλισμού: γιατί αυτοί οι δίκαιοι θα γινόντουσαν σύμφωνα με τους (περίφημους) νόμους κίνησης του κεφαλαίου προλετάριοι, αν κι όχι πάντα εντελώς εκούσια. Το αμελητέο μικρό υπόλοιπο των αδίκων θα έπρεπε τότε να φροντίσει κανείς να το εξαφανίσει. Οι πρόγονοί μας, όσοι ανήκουν σ' αυτήν εδώ τη διαβόητη τάξη, έλαβαν σωστά το μήνυμα και πίστεψαν ολόψυχα, με φόβο και πάθος, σ' αυτή την προφητεία.

Αυτή όμως δεν πραγματοποιήθηκε. Οτιδήποτε κι αν απέγινε ο μικροαστισμός, η Αποκάλυψή του δεν συντελέστηκε. Ούτε η αυξανόμενη συγκεντρωποίησή του κεφαλαίου, ούτε ο σταθερός πληθωρισμός, ούτε η επιστημονικο-τεχνολογική πρόοδος αλλά ούτε και οι πόλεμοι και οι κρίσεις κατόρθωσαν να τον εξαλείψουν. Ούτε καν η εισαγωγή ενός είδους σοσιαλισμού στη Ρωσία, στην ανατολική Ευρώπη και στις τριτοκοσμικές χώρες κατόρθωσε να εξαφανίσει αυτή την αιωρούμενη τάξη. Εντελώς αντίθετα, παρήγαγε μικροαστούς νέου τύπου, μικροαστούς της νυκφόρας επανάστασης, μανδαρίνους, στελέχη, παράγοντες: ιδιόμορφα προσαρμοστικούς τύπους, απίθανες μορφές μιας «νέας τάξης», η οποία μοιάζει αρκετά με την παλιά.

Αλλά και στις καπιταλιστικές κοινωνίες ο παλιός καλός, ο κακός παλιός *petit bourgeois* δεν μπόρεσε να παραμείνει όπως ήταν. Οι Biedermeier-φιδούρες του μικροτεχνίτη, του καταστηματάρχη, του μορφωμένου πολίτη και των προυχόντων δεν παίζουν πια όπως κάποτε τον κύριο ρόλο. (Μια ματιά στα γερμανικά κοινοβούλια δείχνει εύκολα, ότι αυτός ο τύπος δεν έχει σε καμιά περίπτωση εξαφανιστεί). Κι όμως οι «μικρομεσαίοι» κάλυψαν τις απώλειές τους χωρίς δυσκολία, κι εξαπλώθηκαν μάλιστα ποσοτικά, επίμονα και αθόρυβα όπως η χλόη. Με κάθε δομική αλλαγή στην κοινωνία άπλωσε (αυτή η τάξη) κατά κάποιο τρόπο καινούργιες ρίζες. Ο μικροαστισμός συμμετείχε σ' όλες τις διαδικασίες: στην επιστημονικοποίηση, της παραγωγής, στην ανάπτυξη του τριτογενούς και τεταρτογενούς τομέα της οικονομίας, στη διόγκωση ιδιωτικών και δημοσίων διουρήσεων, στην εξάπλωση της βιομηχανίας της συνείδησης, των παιδαγωγικών θεσμών καθώς και αυτών της υγείας. Επίσης, μετά από κάθε πολιτική αλλαγή, εγκαταστάθηκε χμέσως στους νεοσχηματισμένους μηχανισμούς του κράτους και των κομμάτων και όχι μόνο υπεράστισε τις κοινωνικές του κατακτήσεις αλλά και τις πολλαπλασίασε.

Προς το παρόν δεν φαίνεται να υπάρχει μια θεωρία, η οποία θα μπορούσε να εξηγήσει τη δύναμη επιβίωσης, την ικανότητα της επιβολής και την ιστορική επιτυχία αυτής της τάξης. Το μόνο που χρειάζεται ήδη μια εξήγηση είναι το γεγονός ότι ο μικροαστισμός υποτιμήθηκε βάνκνυσα και σκληρά και μάλιστα εδώ και εκατόν πενήντα χρόνια τουλάχιστον. Κανείς δεν βοήθησε σ' αυτή την υποτίμηση περισσότερο απ' όσο αυτή η ίδια η μικρή *Bourgeoisie*. Αυτό βέβαια σχετίζεται με την ιδιόμορφη ταξική της συνείδηση. Ήταν απ' την αρχή φθαρμένη και σήμερα δεν μπορεί να περιγραφεί παρά μόνο σαν καθαρή ανεπάρκεια. Γιατί όπως και η τάξη μπορεί να αυτοκαθοριστεί αναλυτικά μόνο εκ *negativo*, έτσι αυτοχαρακτηρίζεται και η ίδια. Ο μικροαστός θέλει τα πάντα, μόνο να είναι μικροαστός δεν θέλει. Προσπαθεί να κερδίσει την ταυτότητά του όχι με την ομολογία ότι ανήκει στην τάξη του αλλά

με το να μένει μακριά απ' αυτήν, με το να την αρνείται. Αρνείται ακριβώς αυτό που τον συνδέει με τους ομοίους του. Θέλει να ισχύει μόνο αυτό που τον ξεχωρίζει: ο μικροαστός είναι πάντα ο άλλος. Αυτό το παράξενο μίσος προς τον εαυτό του δρα σαν μια κάπα που τον κάνει αόρατο. Η τάξη του κατάντησε να γίνει με τη βοήθειά του σχεδόν αθέατη. Δεν μπορεί να διανοηθεί αλληλέγγυα και συλλογική δράση· δεν θα φτάσει ποτέ στην αυτοσυνείδηση μιας τάξης καθαυτής. Υποκειμενικά ο μηχανισμός απώθησης οδηγεί στο να μη λαμβάνεται κοινωνικά σοβαρά υπόψη· αντικειμενικά, εμποδίζει αυτός ο μηχανισμός τη δημιουργία ακριβώς καθορισμένων ευρέων πολιτικών οργανώσεων αυτής της τάξης. Η κοινωνική εικόνα του μικροαστισμού έχει την τάση της *Mimikry**· όσο αυτή η τάξη αυξάνεται, τόσο πιο αγνώριστη γίνεται. Ίσως να μην υπήρξε ποτέ μέχρι τώρα μια τόσο πολύ διασπασμένη και κομματιασμένη τάξη. Η ακραία υποκειμενική και αντικειμενική πολυπλοκότητα του μικροαστισμού δεν αποτελεί αίνιγμα. Εξηγείται από την οικονομική του θέση και από την ιστορία του. Η σχέση του με τα μέσα παραγωγής είναι πάντα έμμεση και διαμεσολαβημένη. Αυτό οδηγεί από τη μια πλευρά, στο να στιγματίζεται ως ανίκανος ν' αναλάβει την πολιτική εξουσία. Αυτή η τάξη δεν είναι ικανή και δεν θέλει να γίνει κυρίαρχη τάξη, κι αυτή της την ανικανότητα την έχει ιδιόμορφα εσωτερικεύσει. Ο μικροαστός αρνείται την εξουσία και ταυτόχρονα τη θαυμάζει, αυτό όμως σημαίνει, ότι την αναθέτει σε άλλους και την αντιλαμβάνεται μόνο σαν τέτοια με το να τη διοικεί, να τη δικαιολογεί και να την αμφισβητεί. Όσο όμως η πραγματικά κυρίαρχη τάξη γίνεται μικρότερη, τόσο περισσότερο χρειάζεται το μικροαστισμό, για να γενικεύσει και να διαδόσει την κυριαρχία της. Διαφορετικά δεν θα μπορούσε να μένει πια η εργατική τάξη από τόσο καιρό αποπλισμένη και σε θέση ματ. Έτσι μπορεί να οριστεί πάλι *ex negativo* η πολιτική επιρροή του μικροαστισμού σαν ένα είδος μη εκφρασμένης βέτο-εξουσίας. Απ' αυτό πηγάζει το ενδιαφέρον του μικροαστισμού για τη φορμαλιστική πλευρά της πολιτικής, για διαδικασίες, διατάξεις, νομιμοποιητικούς κανόνες και μορφές συναλλαγής.

Η ανικανότητά του για ομογενοποίηση και ένωση έχει όμως κι άλλη μια όψη. Η πολυπλοκότητα, και η σε χιλιάδες κλίμακες παρουσίαση κατά ομάδα επαγγέλματος, στάτους και ιδιοκτησία αιτιολογεί και την ανθεκτικότητα, τη δυναμική και επιθετικότητα αυτής της τάξης. Αυτό είναι ένα πλεονέκτημα στην κοινωνική εξέλιξη, ένας παράγοντας της αυτοσυντήρησης. Στα βιολογικά συστήματα ισχύει ο κανόνας ότι η εξαφάνιση ενός είδους καθίσταται δυσκολότερη, όσο μεγαλύτερη είναι η προσαρμοστικότητά του, τα γενετικά του αποθέματα. Ένας ανάλογος βασικός κανόνας ισχύει και στην κοινωνία. Ένας κοινωνικός μονόλιθος μπορεί να επιζήσει δυσκολότερα αλλαγών των ιστορικών συνθηκών απ' ότι ένα πολύπλοκα δομημένο σύνολο. Η ικανότητα για προσαρμογή, που ιδεολογικά τιμάται ελάχιστα και κατηγορείται ιδιαίτερα από τους μικροαστούς σαν έλλειψη χαρακτήρα και καιροσκοπισμός αυξάνει αναμφίβολα τις δυνατότητες επιβίωσης μιας τάξης. Κανείς δεν την κατέχει σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι ο μικροαστός. Δεν υπάρχει καμιά κοινωνική

* *MIMIKRY* = η προσαρμοστική ικανότητα των ζώων στο φυσικό τους περιβάλλον.

εστία, η οποία να είναι τόσο μικρή, τόσο απόμερη και τόσο εκτεθειμένη ώστε να μην τον ενδιαφέρει να την κατακτήσει. Το να μη δεσμεύεται ποτέ τελεσίδικα και να εκμεταλλεύεται κάθε ευκαιρία αυτό είναι το μοναδικό, το οποίο έμαθε αυτή η τάξη από τη γεμάτη αλλαγές ιστορία της.

Εδώ και καιρό έχει αποβάλλει τον παλιό της κοινωνικό χαρακτήρα, εκείνη τη βαριά, συρόμενη-στενόμυαλη συμπεριφορά της πρώτης της αμαίζουσας περιόδου! Υπάρχει βέβαια το ερώτημα, κατά πόσο είναι ιστορικά τόσο σπουδαία αυτή η κατάσταση της κυτάρεσχης επιμονής: ακόμη και οι μικροαστοί του δέκατου ένατου αιώνα ανήκαν σε μια νευρική ευερέθιστη τάξη η οποία εξοργιζόταν εύκολα κι εμφάνιζε σποραδικά ριζοσπαστικές τάσεις και συγχύσεις, γινόμενη κριτική από μη-σικακία και θαρραλέα από φόβο. Οι μικροαστοί ήταν αυτοί, οι οποίοι προώθησαν τον τύπο των Spiesset και από μικροαστούς συγκροτήθηκε βασικά το «σώμα των μποέμηδων» των οποίων η ειδικότητα ήταν να τρομάζουν άλλους μικροαστούς.

Σήμερα αυτή η τάξη βρίθει από προοδευτικούς ανθρώπους και κανείς δεν έχει μεγαλύτερη επιθυμία απ' αυτούς να τρέχει πίσω απ' τις τελευταίες εξελίξεις. Αυτή η τάξη είναι πάντα ενημερωμένη. Κανείς δεν είναι ικανός ν' αλλάζει τόσο γρήγορα τις ιδεολογίες του, την ενδυμασία του, τις συναλλαγές και τις συνήθειές του όσο ο μικροαστός. Είναι ένας νέος Πρωτέας, ικανός να μαθαίνει (νέα πράγματα) μέχρι απώλειας της ταυτότητάς του. Εγκαταλείποντας διαρκώς το πεπαλαιωμένο, σπεύδει ο ίδιος πάλι πίσω του.

Οι πολιτικές ήττες είναι ικανές να κλονίζουν την ταξική συνείδηση της εργατικής τάξης: είναι όμως αδύνατο να της διαλύσουν την ήρεμη πεποίθηση για την αναγκαιότητα της ύπαρξής της. Κι ο μεγαλοαστισμός θεωρεί την ύπαρξή του απαραίτητη. Ο μικροαστισμός όμως πρέπει να βασανίζεται συνεχώς με το συναίσθημα ότι είναι περιττός. Ο κληνισμός είναι ένα προνόμιο των εξουσιαζόντων. Η απωθούσα τάξη όμως ενδιαφέρεται για τη δικαιολογία: βρίσκεται σ' ένα αδιάκοπο ψάξιμο για το νόημα. Είναι τόσο εφευρετική όσο και ανενδοίαστη. Αλλά χρειάζεται πάντοτε την ηθική.

Ως προς την ορθολογική οργάνωση, και την αμφιβολία έχει κατορθώσει ένα μοναδικό πρωταθλητισμό. Αλλά η αυτοκριτική της κι η αυτοάρνησή της είναι περιορισμένης εμβέλειας. Μια τάξη δεν μπορεί ν' αφανιστεί από μόνη της. Έτσι, η αμφισβήτηση και ο ξεπεσμός χρησιμεύουν στον μικροαστισμό σαν κίνητρο κι απόλαυση. Για να δημιουργηθεί ανασφάλεια, σ' αυτή την τάξη είναι πολύ εύκολο. Αλλά να την αφανίσουν δεν είναι δυνατόν. Ο μικροαστισμός αυτοαμφισβητείται διαρκώς, να την αφανίσουν δεν είναι δυνατόν. Η διαδικασία της αυτοαμφισβήτησής της είναι η πειραματική τάξη *par excellence*. Η διαδικασία της αυτοαμφισβήτησής της όμως, εξυπηρετεί τη διατήρηση και τη διεύρυνση της σφαίρας που καταλαμβάνει. Το πώς γίνεται ανασφαλής έχει (κάποια) μέθοδο: πιστή στο σκοπό της γίνεται αντικείμενο μιας στρατηγικής, η οποία δεν ξεφεύγει καθόλου από τη χίμαιρα της βεβαιότητας.

Πώς εξηγείται η κεντρική θέση, την οποία έχει ο μικροαστισμός σε όλες τις βιομηχανικά ανεπτυγμένες κοινωνίες της εποχής μας; Η τάξη μας ούτε το κεφάλαιο έχει στη διάθεσή της, ούτε και μπορεί να επεμβαίνει άμεσα στα μέσα παραγωγής:

από την πολιτική και την οικονομική εξουσία βρίσκεται τόσο μακριά όσο βρισκόταν πάντα. Δεν γνωρίζει ούτε η ίδια, σε τι έγκειται η δύναμή της; Ή είναι μόνο τόσο δειλή για «ν' αφήσει τη γάτα απ' το σακί;»* Κι όμως η απάντηση σ' αυτό είναι χειροπιαστή, απλή και σύντομη: ο μικροαστισμός έχει σήμερα σ' όλες τις βιομηχανικά ανεπτυγμένες κοινωνίες την ηγεμονία της κουλτούρας. Έχει καταστεί η παραδειγματική τάξη, η μοναδική η οποία παράγει σε μαζική κλίμακα τους τρόπους της καθημερινής ζωής και τους καθιστά δεσμευτικούς για όλους τους άλλους. Αυτή φροντίζει για την εισαγωγή των νεωτερισμών. Αυτή καθορίζει τι είναι ωραίο και αξίζει να το επιδιώκουμε. Αυτή ορίζει, τι σκεφτόμαστε. (Οι κυρίαρχες ιδέες-σκέψεις δεν είναι πλέον οι ιδέες των κυρίαρχων αλλά οι ιδέες του μικροαστισμού). Αυτή εφευρίσκει ιδεολογίες, επιστήμες, τεχνολογίες. Αυτή υποδείχνει τι σημαίνουν ηθική και ψυχολογία. Αυτή αποφασίζει, για ό,τι «συμβαίνει» στη λεγόμενη ιδιωτική ζωή. Αυτή είναι η μοναδική τάξη, η οποία παράγει τέχνη και μόδα, φιλοσοφία και αρχιτεκτονική, κριτική και Design.

Ολόκληρη η σφαίρα της μαζικής κατανάλωσης, είναι αποφασιστικά επηρεασμένη από τις αντιλήψεις του μικροαστισμού. Τα προϊόντα ποιότητας και η διαφήμιση είναι προβολές (Projektionen) της συνειδήσής του. Στην κατανάλωση αντικατοπτρίζονται γενικευμένα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μικροαστικού κοινωνικού χαρακτήρα: δυναμική και ατομισμός, πρόοδος ως φυγή προς τα εμπρός, formalισμός και συνεχής νεωτερισμός, αφθονία και ανάγκη διάκρισης. Αρκεί να αναφέρουμε τις δυο μορφές των καταναλωτικών αγαθών, τα οποία είναι χαρακτηριστικά για τον πολιτισμό μας: την τηλεόραση και το ιδιωτικό αυτοκίνητο. Μόνον ο μικροαστός μπορούσε να επινοήσει αυτά τα άξια παρατήρησης αντικείμενα.

Εξίσου εντυπωσιακές είναι και οι επιδόσεις του στον τομέα της μη υλικής παραγωγής. Οι μηχανισμοί του εποικοδομηματος είναι παντού επανδρωμένοι από ανθρώπους της τάξης μας και σχεδόν και όλα τα «ρεύματα», «κατευθύνσεις» και «κινήματα», τα οποία παίζουν ένα ρόλο στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες κοινωνίες έχουν επινοηθεί, δημιουργηθεί και προωθηθεί από τους μικροαστούς: από τον τουρισμό μέχρι το do-it-yourself, από την καλλιτεχνική πρωτοπορεία μέχρι τις επιστήμες των πόλεων (Urbanistik), από το φοιτητικό κίνημα μέχρι την οικολογία, από την κυβερνητική μέχρι το γυναικείο κίνημα, από τον πρωταθλητισμό μέχρι τη «σεξουαλική απελευθέρωση» και τα λοιπά και τα λοιπά. Ο μικροαστισμός απαλλοτρίωσε και απορρόφησε χωρίς δισταγμό κάθε εναλλακτική κίνηση που υπήρξε στην κουλτούρα — αρκεί να θυμηθούμε το παράδειγμα της ροκ μουσικής, η οποία υπήρξε αρχικά μια αυτόνομη έκφραση νεαρών προλεταρίων, ακριβώς όπως συνέβη και πενήντα χρόνια νωρίτερα με τη Jazz... Ακόμη κι αυτές οι αρχικά εντελώς ανατρεπτικές ιδεολογίες, όπως αυτές του αναρχισμού ή του μαρξισμού έχουν σήμερα κατακτηθεί κατά μεγάλο μέρος από το μικροαστισμό.

Το πώς κατόρθωσε να φτάσει αυτή η «πειραματική τάξη» στην πολιτιστική της ηγεμονία θα μπορούσε να το διαφωτίσει μόνο μια υλιστική έρευνα σε βάθος. Ο

* Να φανερώσουν την αλήθεια.

υψηλός βαθμός βιομηχανοποίησης είναι βέβαια μια αναγκαία προϋπόθεση γι' αυτό, παρ' όλο που ίσως δεν είναι αρκετή από μόνη της. Το μοντέλο της μικροαστικής κουλτούρας προϋποθέτει ένα συγκεκριμένο κοινωνικό πλούτο. Μόνον όταν η παραγωγή έχει φτάσει σε υψηλό βαθμό οργάνωσης είναι δυνατό να επεκταθεί η κοινωνική σφαίρα της κατανομής, της κυκλοφορίας και της διοίκησης κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί να δημιουργηθεί μια πλατιά «μεσαία τάξη». Αντίθετα, η κυρίαρχη τάξη, μόνο με αυξανόμενη συγκεντρωποίηση και συγκέντρωση του κεφαλαίου συρρικνώνεται τόσο πολύ —μέχρις του σημείου να χάσει την πολιτιστική ηγεμονία της. Η φρενιτική παραγωγικότητα του μικροαστισμού, η ικανότητά του για νεωτερισμό θα μπορούσε όμως να εξηγηθεί απλώς από το γεγονός ότι δεν έχει καμιά άλλη επιλογή. Είναι «ευφυής», «ταλαντούχος», «επινοητικός», επειδή απ' αυτά εξαρτάται η επιβίωσή του. Αυτό δεν το χρειάζονται οι έχοντες την εξουσία: αυτοί αφήνουν άλλους να επινοούν, αγοράζουν ευφύια και προσελκύουν ταλέντα. Το προλεταριάτο όμως παραγκωνίζεται συστηματικά από κάθε αυτόνομη παραγωγικότητα. «Σεις δεν πρέπει να σκέπτεσθε!» Έτσι φώναζε ήδη ο F. W. Taylor, μικροαστός και πατέρας της ορθολογικοποίησης, στους εργαζόμενους στην παραγωγή, κι αυτό δεν παρέμεινε βέβαια μόνο στη Δύση. Έτσι εξηγείται το θαυμάσιο ταλέντο του μικροαστισμού, όπως και τα περισσότερα άλλα του χαρακτηριστικά, *ex negativo*.

Ένα εντελώς διαφορετικό όμως ερώτημα είναι, τι καθιστά την ηγεμονική κουλτούρα του μικροαστισμού τόσο αποπλανητική. Πώς κατόρθωσε να καταστεί παγκόσμιο πρότυπο, το οποίο το ακολουθούν δισεκατομμύρια άνθρωποι; Τι χαρακτηρίζει αυτό το μοντέλο; Στη βάση ποιων στοιχείων κατορθώνει να διαγράψει, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, σχεδόν όλες τις εναλλακτικές προτάσεις;

Το ότι το ευρωπαϊκό προλεταριάτο χαρακτηρίζεται στους τρόπους ζωής και στις επιδιώξεις του από τη μικροαστική κουλτούρα, αυτό είναι κοινοτυπία. Αλλά κι ο παλιός τρόπος ζωής των μεγαλοαστών έχει διαβρωθεί εντελώς απ' αυτήν: η πολυτέλειά τους έχει συρρικνωθεί στο σχήμα των εικονογραφημένων περιοδικών το «αποκλειστικό» τους στάνταρ είναι μόλις αυτό των μικροαστών, οι οποίοι μπορούν κι έχουν μια ακριβότερη μάρκα. Απ' την άλλη πλευρά είναι μόνο πρόβλημα χρόνου, το πότε η κινητήρια πομπή της ηλεκτρικής οδοντόβουρτσας θα φτάσει μέχρι τις τελευταίες φτωχογειτονιές (*slums*). Ήδη σήμερα δεν υπάρχει πια κανένα ανατολίτικο παζάρι, καμιά αγορά στην Μαλαισία ή την Καραϊβική, στην οποία τα προϊστορικά δείγματα της μικροαστικής κουλτούρας δεν έχουν κάμψει από καιρού κάθε αντίσταση. Οι οικονομικές βάσεις αυτής της γενικής διείσδυσης είναι γνωστές, δεν τις δημιούργησε ο μικροαστισμός. Αυτό όμως που αποκρίπτει κάθε απλός οικονομίστικος τρόπος έρευνας είναι η πολιτιστική διάσταση αυτής της διαδικασίας. (Ο Pier Paolo Pasolini την περιέγραψε σχετικά με την Ιταλία παραδειγματικά).

Το ερώτημα λοιπόν, παραμένει: Τι είναι τέλος πάντων τόσο μοναδικό, τόσο δελεαστικό-αποπλανητικό στον επιτραπέζιο αναπτήρα, στη γέυση της Pepsodent, στη συγκεκριμένη ποίηση, στο χώρο του Hobby, στη *Sesame Street*, στο χιμό λεμονιού σε πλαστικό, στην έρευνα της συμπεριφοράς, στην *Emanuela*, στο Deodorant, στο Sensitivity-Training, στη φωτογραφική μηχανή, Polaroid, στις μακέτες, στην πα-

ραψυχολογία, στον Peanuts, στα μεταλλικά χρώματα, στ' αθλητικά μπλουζάκια, στην επιστημονική φαντασία, στην αεροπειρατία, στο ρολόι Digital, ώστε να μην υπάρχει από την Kamtschatka μέχρι τη Γη του Πυρός κανένας άνθρωπος, κανένα έθνος και καμιά τάξη που να μπορεί να τους αντισταθεί; Δεν υπάρχει κανένα αντίδοτο σ' αυτά που μηχανεύεται η τάξη μας;

Είναι αδύνατο για όλους, ακόμη και για τους Κογγολέζους, να μην αγοράσουν τα εσώρουχα που σχεδίασε κάποιος γάλλος δημιουργός μόδας; Πρέπει να πίνουν Βάλιουμ ακόμη και οι Βιετναμέζοι; Δεν είναι δυνατό να παρακαμφθεί η θεραπεία της συμπεριφοράς, το Concorde, τα Masters & Johnson, οι τσιμεντοσυνουκίες, η θεωρία των πανεπιστημιακών προγραμμάτων; Και η επίπλωση από υλικό που μοιάζει με δέρμα, που αναπνέει, που δεν λερώνεται εύκολα, με ξεχωριστά μαξιλάρια από πλαστικό πολυαιθέρα, για το κάθισμα και την πλάτη, με σειρές κουμπιών, με την ελαστικότητα του πλαστικού στρώματος με βαμβακερά καλύμματα, με διακοσμητικές ζώνες, που κινείται και γυρνάει με ροδάκια από χρώμιο, αυτό το ονειρικά όμορφο σε τιμή ευκαιρίας, μοναδικό κομμάτι, το οποίο με κυνηγά ανελέητα, το οποίο, όπως ο «σκαντζόχοιρος» στο παραμύθι, με παραφυλάει παντού και βρίσκεται ήδη πάντα παντού, στη γιορτή των γενεθλίων, στην τηλεόραση, στο δύο δωματίων διαμέρισμα ενός τούρκου εργάτη στο Σένεμπεργκ του Βερολίνου, στο περιοδικό Spiegel, στον οδοντίατρο, στις περιπετειώδεις διακοπές, στα αρμόδια κομματικά όργανα, στις εκπώσεις, στον όμορφο γαλάζιο Δούναβη, στο Λευκό Οίκο, στα παλιά έπιπλα, —δεν βοηθά απολύτως τίποτα, θα συνεχίζει να κυλά αυτή η ενσάρκωση όλων των ανθισμένων ονείρων της τάξης μας μέχρις ότου φτάσει στα παζάρια της Δαμασκού και στο αεροδρόμιο της Σαγκάης; Αλλά ίσως να έχει φτάσει ήδη από πολύ καιρός ως εκεί.

Απόδοση στην ελληνική: Μηνάς Κοντός